
**INTERAKCIJA ILI PLODONOSNA RAZMJENA INFORMACIJA NA RELACIJI ZBIRKA ARHIV
'TOŠO DABAC' – KORISNICI GRAĐE**

MARINA BENAŽIĆ □ Muzej suvremene umjetnosti – Arhiv Tošo Dabac, Zagreb

RENATA FILČIĆ □ nezavisna kustosica, Zagreb

IM 49, 2018.
TEMA BROJA
TOPIC OF THIS VOLUME

sl.1.-2. *Poziv na ustanak* ili *Spomenik strijeljanima* (skulptura poznatija kao *Bjelovarac*), Vojin Bakić, 1947., snimljeno oko 1958. inv. br. neg. MSU ATD Bakić 064

Arhiv *Tošo Dabac* opsežna je i heterogena fotografska zbirka koja sadržava 160 000 umjetničkih predmeta, negativa i autorskih povećanja, vrijednu fotografsku opremu te bogatu knjižnu, arhivsku i dokumentarnu građu zagrebačkog fotografa Toše Dabca, u čijem je nekadašnjem atelijeru i danas smještena.

Fotografski opus Toše Dabca obuhvaća širok tematski raspon od portreta, umjetničkih djela i motiva iz gradskog života do pejzaža i folklor. Osim umjetničke, posjeduje i dokumentarnu vrijednost te svjedoči o povijesti Zagreba i regije. Nakon smrti Toše Dabca 1970. atelijer nastavlja voditi njegov nećak i nasljednik Petar Dabac, i sâm poznati fotograf.

Ime Arhiv *Tošo Dabac* dugujemo Ivanu Picelju, Dabčevu prijatelju i suradniku koji je vizionarski predložio da se nekadašnji Dabčev *atelijer* preimenuje u *arhiv*. Od 2006. Arhiv *Tošo Dabac* kustoska je zbirka pod stručnom upravom Muzeja suvremene umjetnosti (MSU-a) sa snažnim arhivskim aspektom; *kustoska*, odnosno muzejska jer se ostavština Toše Dabca, u skladu s ICOM-ovim načelima, čuva, istražuje, komunicira i izlaže¹; *arhivska* – jer čuva i omogućuje korisnicima uvid i upotrebu građe. U primjeru Arhiva *Tošo Dabac* arhivski se aspekt ponajviše odnosi na dokumentarnu kvalitetu Dabčevih fotografija, ali i na knjižnu i dokumentarnu

građu kao intelektualni dio te zbirke koji ima trajnu društvenu te, posebice, znanstvenu i kulturnoumjetničku vrijednost. Stoga Arhiv *Tošo Dabac* ne privlači samo posjetitelje (posjetitelje Muzeja) već i istraživače (korisnike Arhiva).

Plodonosna međuinstitucionalna suradnja – zbirka Arhiv Tošo Dabac kao izvor fotodokumentacije

Arhiv *Tošo Dabac* svake godine prosječno zaprimi pedesetak zahtjeva za fotografijama Toše Dabca bilo radi izložaba u Hrvatskoj i inozemstvu, bilo za komercijalne i privatne svrhe na srednjoškolskoj, fakultetskoj ili stručnoj razini, u širokom tematskom rasponu od likovne, arhitektonske, antropološke do etnografske provenijencije. Dabčeve su fotografije također često tražene i korištene za konzervatorske radove ili radi uvida u umjetničku građu potrebnu za određeni konzervatorski ili rekonstrukcijski zahvat. Navest ćemo neke od njih.

Poziv na ustanak ili *Spomenik strijeljanima* (poznatija kao *Bjelovarac*) skulptura je Vojina Bakića koju je autor darovao rodnom gradu Bjelovaru. Postavljena je 1946. u gradskom parku Borik kao središnja točka memorijalnog kompleksa. Skulptura je u Domovinskom ratu 1991. mirana i devastirana do neprepoznatljivosti i detaljniji

¹ *Muzej je neprofitna, trajna ustanova u službi društva i njegovog razvitka, otvorena za javnost, koja naboravlja, zaštićuje, istražuje, komunicira i izlaže u svrhu proučavanja, edukacije i uživanja, materijalno i nematerijalno svjedočenje o ljudima i njihovom okruženju.* (ICOM-ov Etički kodeks za muzeje, Zagreb – Sarajevo, 2007., str. 18.)

sl.3. Pogled na Kamenita vrata, poslije 1944.,
inv. br. neg. MSU ATD 10415

sl.4. Pogled na Kamenita vrata, poslije 1944.,
inv. br. neg. MSU ATD 10424

izgled njezina stražnjeg dijela bio je nepoznat. Poslovi rekonstrukcije skulpture povjereni su Hrvatskome restauratorskom zavodu (akademskom kiparu Alanu Vlahovu), koji je od Arhiva zatražio Dabčeve fotografije te Bakićeve spomeničke plastike. Među ostalim kiparskim opusima, Dabac je najčešće fotografirao radove Vojina Bakića, pa su njegove fotografije sadrenog modela tog spomenika, snimljene u Bakićevu atelijeru, itekako pomogle pri rekonstrukciji navedene skulpture.

Sličan je primjer i s ogradom kojom je ovičen zeleni otok sa skulpturom *Sv. Jurja*, djelom austrijskih kipara Andeasa Kompatschera i Arthura Windera, na zavoju Radićeve ulice prema Kamenitim vratima u Zagrebu. Gradskom zavodu za zaštitu spomenika bila je potrebna fotodokumentacija iz 1930-ih radi rekonstrukcije metalne kovane ograde koja je nakon obnove ponovo postavljena oko spomenute zelene površine. Pretraživanjem građe Arhiva ta je dokumentacija pronađena: negativni s traženim motivom skenirani su u visokoj rezoluciji da bi se razaznali detalji potrebni za rekonstrukciju ograde.

Za izložbu *Art Déco* u Muzeju za umjetnost i obrt kustosice MUO-a zamolile su Dabčeve fotografije terase Gradske kavane iz 1930-ih radi detaljnijih informacija o izvornom izgledu stolaca. Naime, gosti terase Gradske kavane na zagrebačkome Trgu bana Josipa Jelačića sjedili su na stolicama cijenjenog arhitekta i dizajnera Miesa van der Rohea. Primjerke stolaca iz fundusa MUO-a prethodni su vlasnici naknadno prebojili, pa je izgubljen njihov originalni izgled i za izložbu su morali biti restaurirani. Iako je ključan problem pri toj restauraciji bila izvorna boja stolaca a Dabčeve su crno-bijele fotografije, ipak su pomogle.

Primjer stručne suradnje Arhiva *Tošo Dabac* s Fotoklubom Zagreb, koji u svom fundusu posjeduje tridesetak Dabčevih fotografija, pokazao se obostrano plodnim i korisnim za utvrđivanje novih podataka o građi Arhiva. Početkom stručne obrade fotografske građe Vladko Lozić konzultirao je kustosicu Marinu Benažić o data-

cijama autorskih povećanja tog fotografa. Ta je konzultacija neočekivano rezultirala ispravkom pogrešne datacije Dabčeve amblemske fotografije *Kovačev izlog*. Naime, slijedom kataloškog popisa s Dabčeve velike retrospektivne izložbe (Muzej za umjetnost i obrt, 1968.), bila je datirana u 1960. godinu. Pripremajući spomenutu Dabčevu izložbu, kustosica Zdenka Munk surađivala je s autorom i ta se godina nastanka fotografije donedavno smatrala apsolutno točnom. Međutim, na poleđini povećanja *Kovačeva izloga* iz zbirke Fotokluba Zagreb nalazi se nekoliko žigova s izložabama na kojima je bila izlagana: jedan s oznakom *IV. razstava umetniške fotografije v Celju. 2. – 18. 1. 1957.*, a drugi, stariji, s datumom 8. XII. 1956., bez oznake gdje je izložba održana. Podatci o spomenutim izložbama na koje je Dabac slao tu fotografiju kustosicama su do tada bili nepoznati i zahvaljujući novoj spoznaji, datum nastanka fotografije kovačnice u Skoplju pomaknut je za četiri ili čak pet godina unatrag. Time je svakako uočena potreba za kritičkim odnosnom prema dostupnim podacima, čak i onima koje je zabilježio sam autor.

Suradnja s korisnicima građe kao pomoć u istraživanju fotografske ostavštine Toše Dabca

Do 2017. Arhiv *Tošo Dabac* imao je 36 000 digitaliziranih jedinica građe bogatoga fotografskog fundusa. Iako velik, navedeni broj čini samo četvrtinu opsežne fotografske građe Arhiva širokoga tematskog raspona. Stoga su česti fizički dolasci zainteresiranih korisnika u Ilicu 17, na adresu na kojoj se nalaze Arhiv i atelijer Toše Dabca *in situ*, a to podrazumijeva i pripremu građe od strane kustosica. Osim što time kustosi Zbirke potpomažu istraživanja i udovoljavaju zahtjevima korisnika, i sami korisnici, često različitih struka, interesa i motivacije te iz raznih dijelova Hrvatske i Europe, svojim specifičnim znanjima i iskustvima pridonose istraživačkom radu Arhiva *Tošo Dabac*. Takve su suradnje itekako dragocjene.

Naime, Dabac je vrlo rijetko na negativima bilježio podatke o datacijama i lokalitetima, a nije ostavljao ni opis snimljenih motiva. Građa je u vrijeme preuzimanja zbirke 2006. bila samo okvirno sistematizirana. Zatečena je grupirana u nekoliko tematskih cjelina, primjerice *M* – kao more, *BiH* – kao Bosna i Hercegovina, *R* – kao reportaže, *U* – kao umjetnost, *Sum* – kao suvremena umjetnost itd., prema izvornoj Dabčevoj nomenklaturi. Manji broj tematskih cjelina (reportaže, umjetnost, stećci, pojedini dijelovi ciklusa *Ljudi s ulice* i *Folklor...*) Dabac je vlastoručno popisao u “tekicama”².

Moguće je pretpostaviti da je faktografija koja je u “tekicama” pedantno popisana bila takva zato što je bila namijenjena kataloškim popisima za izložbe na kojima je Dabac izlagao fotografije ili za reproduciranje u raznim publikacijama. Od 10 350 jedinica negativna popisanih u takozvanim *tekicama* samo neznatan broj zapisa ima i oznaku datuma nastanka. Datiranje je, dakle, od početka stručne obrade građe Arhiva *Tošo Dabac* sve do danas kroničan problem.

Sam ciklus *More* ima više od deset tisuća negativna i na njegovoj se digitalizaciji i stručnoj obradi radi posljednje dvije godine. Kustosice se pritom kao resursima za detaljnije detektiranje građe često služe bogatom knjižnom i dokumentarnom građom Toše Dabca (iako ni to, kako smo spomenuli, nisu uvijek najpouzdaniji izvori). Mnoge njegove fotografije nisu nikada objavljene niti su ostavljene informacije o njihovom nastanku, a kamoli o mjestu i vremenu *okidanja*. S obzirom na opseg zbirke, takve “praznine” često bivaju preprekom za temeljitu sistematizaciju fotografske građe.

Moć usporedbe i osobno iskustvo katkad je jedini “alat” koji kustosicama preostaje za detekciju sadržaja foto-

grafske građe, no podrazumijeva se da je teško uvijek prepoznati lokaciju snimanja, a kamoli svaku plažu, rivu, obalu i dio mora. Također, na temelju građe Arhiva *Tošo Dabac*, konkretno korespondencije sa suradnicima, uočljivo je da je Tošo Dabac više puta tijekom svoje “putničke” karijere odlazio na iste lokacije. Stoga datacija ostaje upitna i onda kad kustosice Zbirke prepoznaju lokaciju, pa svaka nova informacija pridonosi izdvajanju pojedinog prikaza iz mnoštva.

Srećom, Dabac je podacima o nastanku ipak popratio fotografije koje su “izlazile” iz Arhiva, tada atelijera.

Recentan su takav primjer Dabčeve fotografije Baške koje su pripadale obitelji Milana Rojca, ministra u Kraljevini Jugoslaviji, građe koju je otkupio gospodin Darko Mađarević. On je kontaktirao Arhiv sa željom da potvrdi

sl.5. Gradska kavana, Trg bana Josipa Jelačića, 1939., inv. br. neg. MSU ATD 349

sl.6. *Kovačev izlog*, Skoplje, oko 1956., autorsko povećanje iz fondusa Fotokluba Zagreb ili *Kovačev izlog*, Skoplje, oko 1956., MSU ATD 9082

² “Tekice” su naziv za 15 bilježnica s originalnim Dabčevim popisom 10 350 negativna u kojima je obuhvaćeno nekoliko tematskih ciklusa: *Reportaže*, *Suvremena umjetnost*, *Umjetnost*, *Arhitektura* i *Stećci*.

sl.7. *Kupačica*, Baška, otok Krk, 1947., inv. br. neg. MSU ATD 16318

sl.8. *Sušenje smokava*, Baška, otok Krk, 1947., inv. br. neg. MSU ATD 11049

sl.9. Sinjska alka održana 1946. u Zagrebu u povodu III. kongresa USAOJ-a (NOJ-a), inv. br. neg. MSU ATD 13693

sl.10. Sinjska alka održana 1946. u Zagrebu u povodu III. kongresa USAOJ-a (NOJ-a), inv. br. neg. MSU ATD 13691

točnost podataka ispisanih na poledini fotografija, ali i da provjeri njihovo autorstvo radi pisanja rada o fotografijama i njihova objavljivanja.

Kustosice su kao potvrdu pronašle dozvolu za fotografiranje, ne konkretno za Bašku, ali za Primorje i Istru, izdanu Toši Dabcu u 1947., u godini koja je i ispisana na poledini tih fotografija. U već inventariziranoj građi izdvojile su negative čije fotografije Darko Mađarević posjeduje, što je važna dokumentacija zbog autorskog izreza fotografija, kao i fotografije i negative fotografija koje su nastale u razmaku od nekoliko sekundi do nekoliko minuta. Time su kustosice Arhiva prvi put saznale za Tošin boravak u Baški, povezale naizgled raznolike motive, geografski ih i vremenski posve točno odredile te u konačnici time oformile mali fotociklus *Baška*.

Ivan Nasić, tajnik Viteškoga alkarskog društva Sinj, zahvaljujući svojoj ljubavi prema Alki i temeljitom poznavanju njezine povijesti, fotografije Toše Dabca s prikazima alkara precizno je pripisao Alki koja je 1946.

iznimno održana u Zagrebu u povodu 3. kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije³, kao jednoj od rijetkih Sinjskih alkali održanih izvan Sinja. Time je Nasić ne samo utvrdio točno vrijeme i mjesto nastanka dijela fotografija nego je i spriječio moguću zabladu da je Tošo Dabac radi tog snimanja boravio u Sinju.

Umjetnica i istraživačica iz Dubrovnika Kristina Gojan Goluža posjetila je 2010. Arhiv *Tošo Dabac* radi izrade svoga doktorskog rada. Proučavala je građu s prikazima žena s tetovažama na rukama, koja se do tada vodila unutar ciklusa *Ljudi s ulice*, najpoznatijega Tošina ciklusa nastaloga 1930-ih. Prema njezinoj detekciji, riječ je o prikazima Hrvatica u Bosni s tetovažama križeva ili ornamentata od križeva na vidljivim mjestima – na šakama, podlakticama, prstima, pa čak i na čelu. Bio je to dokaz pripadnosti vjeri, ali ujedno i način obrane od Turaka tijekom povijesti. Takav običaj tetoviranja, tzv. *sicanja* i *bocanja*, bosanskih katolkinja, izgubio se s dolaskom komunističke vlasti, kao i s raseljavanjima. Svojim istraži-

³ Te je godine na kongresu donesena odluka o promjeni naziva u Narodna omladina Jugoslavije.

vanjem Kristina Gojan Goluža tematski je suzila segment Dabčeve fotografe i potkrijepila ga povijesnom pozadinom. Također je pobudila sumnju u pripadnost te građe ciklusu *Ljudi s ulice*, prvotno poznatome kao *Bijeda*, koji je u cijelosti snimljen u Zagrebu.

Na istom je tragu i uvid Bojane Poljaković Popović, etnografinje u Posudionici i radionici narodnih nošnji, koja se tijekom pripreme izložbe *Narodne nošnje kroz objektiv Toše Dabca* u Etno art galeriji također, među ostalim, bavila fotografijama s prikazom tetoviranih žena. Nošnju jedne od njih prepoznala je kao karakterističnu za Travnik. Kao i spoznaje prethodno spomenute istraživačice, taj podatak ne upućuje nužno na zaključak da je lokacija snimanja Travnik ili da je Tošo Dabac ondje uistinu bio. Naime, možda je spomenuta fotografija snimljena tijekom Smotre folkloru u Zagrebu. Ipak, riječ je o otkrivanju jednoga novog sloja tog ciklusa, kao i bogatstva povijesnih i etnoloških motiva na fotografijama Toše Dabca.

Zaključak. Interakcija ili plodonosna razmjena informacija na relaciji Arhiv *Tošo Dabac* – korisnici građe uistinu je učestalo iskustvo u toj zbirci, na čemu su njezine kustosice nedvojbeno zahvalne. Krajnji je cilj Arhiva ostvariti preglednost te opsežne zbirke kako bi se olakšao

proces njezina pretraživanja, čemu uvelike pridonose i opisane razmjene znanja. Te su razmjene i uvidi u građu ujedno dokaz interdisciplinarni naravi i primjenjivosti Dabčevih fotografija – one posjeduju izvanrednu moć autentifikacije događaja, daju uvid u specifične i važne trenutke privatne i društvene povijesti, vremena i mjesta. Dabčeve su fotografije na taj način postale čuvari memorije društva, a otvorenošću Zbirke prema korisnicima njihova se uloga neprestano povećava i obnavlja, kao što se i njihova kulturološka važnost uvijek iznova potvrđuje. Prošlo je 47 godina otkako je Tošo Dabac posljednji put imao fotografski aparat u rukama, a njegov je trag u današnjoj stvarnosti još uvijek sveprisutan.

Primljeno: 19. travnja 2018.

INTERACTION OR FRUITFUL EXCHANGE OF INFORMATION BETWEEN THE TOŠO DABAC ARCHIVE AND THE USERS OF THE MATERIALS

Forty seven years have elapsed since Tošo Dabac held a camera in his hands for the last time, and yet traces of him are to be seen everywhere. The photographs of Tošo Dabac are greatly sought today for the sake of exhibitions in Croatia and abroad, their subjects ranging from the fine arts and architecture to anthropology, ethnography and restoration, at secondary school, university and professional levels, for private and commercial purposes. The collection is open to every enquirer.

In this extensive collection, in which to date 'only' about 34,500 items have been digitised, identified and subject-specific requests for use of the material require from the curators preliminary preparation and searches of the photographs.

But in the decade-long work with users, search requests that have contributed to research work of the Archive stand out. The interaction or fruitful exchange of information that results from these search requests is of two-way usefulness. The narrowly specialised knowledge of the researchers who ask to examine the material of the Archive have turned out to be outstandingly useful in identification of the material of Tošo Dabac – from the dating and location of the shooting to the narratives latent in the images (searches about the tattoos of Croatian women in Bosnia, traditional folk attire, architectural structures). Dabac photos have also been useful in the reconstruction of the destroyed Vojin Bakić Memorial to the Shot, or of the wrought iron railing on the green island by Zagreb's Stone Gate or in the remodelling of the interior of the current offices in what was once the Skyscraper [Neboder] Cafe and so on. Dabac's photographs really have, as Barthes claims, the power of authentication – photographs done to commission, of subsequently recognised artistic value, in the future will often be used as a document of a bygone time. This is a proof of the applicability of the photographs of Tošo Dabac, as well as of the mutual benefits to be reaped from interdisciplinary research. His photographs have become guardians of the memory of a society, and openness of the collection for users constantly develops and renews their role.

sl.11. Žena s tetovažom na ruci iz okolice Travnika (Guča Gora), oko 1937., inv. br. neg. MSU ATD 8097

sl.12. Žena s tetovažom, 1945. – 1955., autorsko povećanje MSU ATD F-363